R E C E N Z I J A

E. D. Rothblum, L. A. Bond (1996), *Preventing Heterosexism and Homophobia*. Thousand Oaks: Sage Publications. 292 str. ISBN: 0761900233

Pred meseci so Slovenijo obiskali socialni delavci in mladi prostovoljci iz Velike Britanije, ki so aktivni zlasti v sferi socialnega dela z istospolno usmerjenimi mladimi. Nemalo začudeni so bili, ko so jim na obisku v slovenskem centru za socialno delo, potem ko so gostje predstavili vsebino svoje dejavnosti, pojasnili, da se »o homoseksualnosti in vsem, kar sodi zraven, tukaj ne govori«. Tovrsten odnos, ki je poleg strokovne značilen tudi za širšo javnost, ohranja in pospešuje stigmatizacijo tistih, ki so ali bi utegnili biti kakor koli povezani z drugačno spolno usmerjenostjo. Tudi v slovenski strokovni literaturi se o heteroseksizmu in homofobiji zelo malo govori. So morda na delu prav ti mehanizmi? Ali pa je slednje res predvsem popolnoma novo odkritje? V vsakem primeru argument več, da ga je smiselno proučevati. Namen tega eseja je tako posredno odpreti vprašanje heteroseksizma in homofobije v kontekstu socialnega dela in pokazati, da gre za pomembno in v našem prostoru prevečkrat spregledano problematiko.

V zbirki zbornikov na temo primarne prevencije psihopatologije je leta 1996 v ZDA izšlo delo *Prevencija heteroseksizma in homofobije*. Nastalo je kot rezultat konference, ki je bila leta 1995 v kanadskem Vermontu. Sestavljeno je iz 14 prispevkov, ki sta jih uredili in z uvodom pospremili Ester D. Rothblum in Lynee A. Bond (Introduction: Approaches to the prevention of heterosexism and homophobia). V prvem delu si bomo ogledali vsebine prispevkov, potem pa tri značilne natančneje predstavili.

Naj na začetku opredelimo, kaj pravzaprav sploh pomeni izraz heteroseksizem. Kot pravita urednici v uvodu, mnogo ljudi sploh ne pozna pomena te besede in zato takoj definirata, da je: »heteroseksizem diskriminacija na podlagi spolne usmerjenosti« (str. ix). Tudi Ameriška psihološka asociacija od leta 1991 priporoča uporabo tega termina, z utemeljitvijo, da je primernejši kot izraz homofobija. Problem slednje je, da se ta beseda preveč omejuje na fobijo in strah kot individualna pojava, ne pa na posledično diskriminacijo. Ob tem lahko hitro pride do nerazumevanja: prevencija heteroseksizma se napačno razume kot zavzemanje proti heteroseksualnosti. O pomenu ukvarjanja s termini in z jezikom govori prispevek, ki bo podrobneje predstavljen v prvem od treh povzetkov.

V zadnjih 20 letih se v ZDA pojavlja vedno več raziskav življenja lezbijk in gejev. Najbolj pogoste teme so: proces, ki mu rečejo *coming out*, staranje, medsebojni odnosi in interakcije ter starševstvo. Po drugi strani pa se mentalno zdravje istospolno usmerjenih v raziskavah pojavlja redko, če pa se že, so raziskave usmerjene zlasti na moške, torej geje. Mentalno zdravje gejev, lezbijk in biseksualcev je po prepričanju avtoric povezano s povečanim tveganjem. Kot primere navajata zlorabe substanc, anti-homoseksualno nasilje in povečano stopnjo samomorilnosti. Tveganje se lahko sicer v določenih primerih zmanjša zaradi enakopravnejših razmerij, podpore vrstnikov in solidarnosti. Avtorici ugotavljata, da je »prevencija heteroseksizma še zlasti pomembna za profesionalni kader, ki deluje na področju mentalnega zdravja« (str. x), saj je ravno ta sistem do nedavnega aktivno prispeval k patologizaciji homoseksualnosti. Na teh posameznikih je, da se kot prvi soočijo z izzivom: odstraniti stigmo mentalne bolezni, ki se je dolgo časa držala homoseksualne spolne usmerjenosti. Mentalno zdravje gejev in lezbijk je, kot ga vidita

avtorici, trenutno nekje med sencami preteklosti in upanjem prihodnosti. Splošni trendi so (vsaj v ZDA), da mediji posvečajo tej problematiki več pozornosti in da ljudje osebno poznajo več istospolno usmerjenih, heteroseksistične prakse v institucijah pa se zmanjšujejo.

INSTITUCIJE IN SISTEMI

Vsebina prvega od treh sklopov govori o sistemih. »Cela vrsta družbenih, izobraževalnih, političnih, ekonomskih institucij in sistemov zagotavlja kontekst našega vsakodnevnega delovanja,« pravita avtorici in nadaljujeta: »Vsak sistem simultano odslikava in prispeva k heteroseksistični naravi tako našega okolja kot tudi naših izhodišč (predpostavk)«. Predlagata način, kako uporabiti vire znotraj samega sistema za konstruktivne spremembe. Gre namreč za tezo, da so »prav ti sistemi lahko zelo močno sredstvo upora in spremembe v smeri, ki bo preprečevala heteroseksizem in spodbujala polno izražene človeške potenciale«. Avtorici nadaljujeta: »Ko se člani kakšne manjšine organizirajo, najprej postavijo pod vprašaj ravno termine, s katerimi jih zaznamuje, kategorizira večina!« (str. xi). Opozarjata na tipične poskuse trivializacije lingvističnih poskusov. Primer za to je zahteva po doslednem upoštevanju ženskega spola v jeziku, ki v družbi praviloma naleti na posmeh.

Celia Kitzinger, ki sicer piše o socialni konstrukciji lezbištva, govori v prvem prispevku o tem, kako psihološki jezik zaznamuje političnega. Po njenem mnenju so se vrednote psihologije (posameznik, liberalizem, terapija kot rešitev političnega vprašanja) vtihotapile v lezbične, gejevske in biseksualne (GLB) skupnosti. Raziskuje posledice političnega jezika v skupnosti. Zanima jo, kakšna je vloga in moč jezika v konstrukciji heteroseksizma.

Z izobraževalni sistemom, vrednotami in prepričanji, ki jih posreduje učni načrt, pisan ali nepisan, se ukvarja Connie Chan. Predlaga konkretne strategije, kako preprečevati heteroseksizem v šolah, izobraževalnih okoljih, kako se soočiti s heteroseksizmom v urnikih, raziskavah, štipendiranju študentov in projektov ter zagotavljanju vzorov. Chan se osredotoči predvsem na možnosti strukturnih sprememb izobraževalnih institucij.

Sisteme mentalnega zdravja proučuje Laura Brown. Obdela strategije prevencije heteroseksizma pri zdravstvenih delavcih (psihoterapevtih, svetovalcih) in njihovem usposabljanju. Laura Brown opozori na problem nevidnosti informacij o spolnih manjšinah pri učenju in izobraževanju teh kadrov. Ugotavlja, da so še vedno prisotni in aktivni mehanizmi heteroseksističnih predsodkov in praks. Predlaga, da bi zavračanje heteroseksizma postalo stvar etičnega kodeksa, saj bi tako dosegli, da izobraževalni programi teh poglavij ne bi mogli več izpuščati.

Beverly Greene zanimajo vprašanje istospolno usmerjenih in barve polti. V poskusu vzpostaviti terapije in svetovanja brez predsodkov je treba po njenem mnenju v prvi vrsti opraviti tudi z etnoseksualnimi mitologijami. Skupina gejev, lezbijk, biseksualnih in transeksualnih (GLBT) namreč ni etnično homogena skupina. Zanemarjanje tega dejstva lahko hitro povzroči zelo ozko in delno rešitev, ki bi ustrezala le pripadnikom večinske rase, ostale pa prepustila nadaljnji, kombinirani oziroma dvojni diskriminaciji (zaradi spolne usmerjenosti in barve polti).

Rachel Perkins svari pred hiperutilizacijo oziroma zlorabo terapije. Tudi ona pravi, podobno kot Kitzingerjeva, da je psihološka terminologija nadomestila politični aktivizem. Razvije tezo, da terapija individualizira oziroma privatizira lezbična življenja na račun vzajemnih skupnosti. Po drugi strani pa ugotavlja malo dostopne pomoči za lezbijke s problemi, ki trajajo daljše časovno obdobje. Po njenem mnenju bi se morale lezbične skupnosti organizirati okoli skupne skrbi, dolgotrajne in zanesljive varnosti, ne pa kot privatizacija in psihologizacija bolečine skoz individualne terapije.

ODNOSI IN RAZVOJ

Odnosi, ki se stalno spreminjajo, naj bi bili kritični kontekst posameznikovega razvoja in samodefinicije. Razumemo jih lahko kot okvir, v katerem raziskujemo, definiramo in izrazimo sebe, svoje cilje, vrednote, sposobnosti in samo-vrednotenje. Zanimiva je teza, da se dosti gejev in lezbijk razvija v dveh okoljih, heteroseksualni makrokulturi in GBL skupnosti. Manjšinske skupine so bikulturne. Večina manjšin je najprej akulturirana v lastni skupini, potem pa socializirana v širšo kulturo v šolah, skoz medije, v cerkvah itn. Lezbijke, geji in biseksualci pa so najprej socializirani v dominantni kulturi in se z manjšinsko kulturo identificirajo pozneje. Heteroseksualno prisilo lahko sicer občutijo vsi posamezniki ne glede na spolno usmerjenost, medtem ko je za geje in lezbijke poseben življenjski izziv. Vsi, ne glede na to, ali so razkriti ali skriti, jo čutijo vsak dan.

> V družbi, kjer se heteroseksualnost pričakuje od vseh in vedno, proces redefinicije pomena in pomembnosti določenih odnosov ne le zahteva veliko dodatnih spraševanj, odločenosti in moči, temveč tudi vnaša neobičajne strese, dvome vase in občutke izoliranosti. Ker heteroseksualna makrodružba homoseksualcem v splošnem ni v pomoč, postane za geje in lezbijke zelo pomemben obstoj podporne skupnosti. Mnogo ljudi se jasno spomni občutkov izoliranosti v mladosti ali pa poznejšem življenjskem obdobju, preden so se vključili v gejevske in lezbične skupnosti. (Str. xiii.)

Paula Rust v prispevku z naslovom V iskanju spolne identitete in skupnosti kritizira linearne teorije o »*coming out*« (razkritju svoje homoseksualnosti), ki po njenem mnenju ne pojasnijo sprememb v spolni identiteti skoz življenjski potek oziroma konceptualizirajo biseksualnost kot nezrelo opcijo. *Coming out* je zelo kompleksen proces in se v času spreminja. Avtorica ponudi strategije za prepoznavanje in izogibanje heteroseksističnih predpostavk in vedenj, ki prispevajo k napetostim in težavam stalnega procesa razvoja identitete.

Anthony D'Augelli (poglavje Enhancing the development of lesbian, gay and bisexual youth) predstavi problem GLB adolescentov. Prva značilnost je po njegovem ta, da nimajo dostopa do podpornih skupnosti gejev in lezbijk, ki so samoumevno namenjene odraslim. Ker mladostniki nimajo sredstev, so glede informacij o temah GLB popolnoma ali vsaj v veliki meri odvisni od šol in staršev. Dogaja se, da so bodisi kaznovani ali pa sploh niso resno obravnavani glede svoje spolne usmerjenosti. Alarmantno je tole: med mladimi geji, lezbijkami in biseksualci je bil v Severni Ameriki leta 1992 glavni vzrok smrti samomor. Ta populacija sicer sestavlja 30% skupine mladostnih samomorilcev. Čeprav se situacija na tem področju od leta 1990 vsaj v ZDA izboljšuje, so prevladujoči pojavi še vedno izolacija, nevidnost, negativne družinske in družbene reakcije in viktimizacija istospolno usmerjenih mladih.

Suzane Rose ugotavlja, da posamezniki redefinirajo svoje norme, ko postanejo del GLB skupnosti. Avtorica proučuje, kako se gejevska oziroma lezbična spolnost in odnosi spreminja in si prilagaja »*mainstream*« ljubezenske scenarije in vzorce delovanja.

Olivia Espin razvija teorijo o načinih, kako lahko ženska seksualnost rabi kot simbolna funkcija za vrednostni sistem imigrantskih in begunskih družin. Večina imigrantov so ženske. O tem je opravljenih malo raziskav, še manj o lezbijkah iz te skupine. Avtorica raziskuje vpliv starosti pri migraciji na razvoj identitet.

Charlote Paterson spregovori o lezbičnih materah in njihovem prispevku k odpravljanju heteroseksizma. Podlaga za njen prispevek je longitudinalna raziskava o materah in otrocih lezbijk. Otroci so lahko za lezbijke lažje breme (pravičnejša delitev dela), a tudi svojevrsten vir stresa, ki se pojavlja ob neizogibnem *coming out*.

SOCIETALNE STRUKTURE, DRUŽBENE SPREMEMBE

»Povsod po svetu so družbeni in politični sistemi in institucije strukturirane na način, da ne le obnavljajo, ampak tudi predvide-

vajo heteroseksistične perspektive in prakse. Zato si ne moremo predstavljati, da se bomo osvobodili heteroseksizma brez izjemnih transformacij v strukturah naših družb!« (Str. xvi.)

Michael Ross proučuje načine, kako družba strukturira norme glede spolne usmerjenosti in kako heteroseksizem vpliva na obnašanje gejev. Merjenje stresa s skalo življenjskih dogodkov prilagodi za geje. Razkritje istospolno usmerjenih ostaja precej redek pojav, saj se okoli 96% gejev in lezbijk izogiba razkrivanju svoje spolne usmerjenosti. Problematično je razkritje na delovnem mestu, položaj razkritega v pravnem sistemu, razkritje v družini in širšem krogu pomembnih drugih.

Jeanne Cogans obravnava prevencijo anti-homoseksualnih zločinov iz sovraštva in raziskuje kontekste takih dejanj.

Lynda Ames raziskuje povezave med homofobijo, nevednostjo in sovraštvom s pojavom aidsa. Govori o tem, kako heteroseksizem vpliva na družbeno razumevanje, znanstveno raziskovanje in medicinsko zdravljenje, obravnavanje aidsa, in ugotavlja, da k družbenemu nerazumevanju gejev in gejevske seksualnosti prispevajo in vplivajo nanj strah, nevednost in sovraštvo.

Joy Livningstone na koncu optimistično predstavi vizije za prihodnost, ki bi bila brez heteroseksizma. Zaveda se, da je to sicer utopičen ideal, ki pa ima kljub temu tudi konkretno vrednost. Strategije delovanja v grobem razdeli na kratkoročne (individualne) in dolgoročne (širše politične). Pravi, da je treba premisliti in restrukturirati societalne predpostavke in prakse; to je način, ki lahko zelo izboljša zdravje in počutje gejev, lezbijk in biseksualcev. Začrta smeri delovanja v prihodnosti: učenje, trening, raziskave (ki ne ignorirajo, stigmatizirajo ali stereotipizirajo GLB-jev), delovne prakse, vzpostavitev zaščitnih faktorjev, identifikacija rizičnih dejavnikov in na koncu raziskovanje raznoličnosti te populacije. Meni, da je treba opraviti s kolektivno predstavo o istospolno usmerjeni osebi, ki naj bi bila bel moški iz srednjega razreda, ki živi v večjem mestu ZDA.

INSTITUCIJE IN SISTEMI

Leta 1973 je Ameriška psihiatrična organizacija (ASA) umaknila homoseksualnost iz uradnega diagnostičnega priročnika mentalnih bolezni (DSM). Ta pomemben korak pa nekateri še vedno obsojajo. Med njimi je tudi znani ameriški psihoanalitik Charles Socarides, za katerega je homoseksualnost še vedno predvsem bolezen. Kitzingerjeva v svojem prispevku (poglavje Speaking of Oppression: Psychology, politics, and the language of power) opozarja, da se »Socarides sicer zavzema za prevencijo psihopatologije, vendar take, kot jo definira sam«, in nadaljuje s tezo, da je »v zgodovini prevencija psihopatologije dostikrat pomenila vsiljevanje dominantnih seksualnih, socialnih in političnih vrednosti« (str. 3). Bila je torej orodje za vzdrževanje statusa quo. »Ko neke misli ali vedenja definiramo kot patološke, jim vzamemo veljavo in upravičimo ali legitimiziramo poskuse, da jih spremenimo« (*ibid.*). Kitzingerjeva meni, da je prav diagnoza orodje, ki je v psihiatriji dolgo časa rabilo kot pripomoček v rokah tistih, ki so hoteli zatreti, kaznovati ali kontrolirati tiste, ki niso bili konformni ali se niso obnašali v skladu s pričakovanji večine. Zato so se na teh seznamih bolezni znašle tudi diagnoze, ki so na primer opisovale bolestno potrebo sužnjev, da bežijo s plantaž...

Kitzingerjeva svoja stališča zaostri v tole trditev: »Avtorji vplivnega in pomembnega DSM (diagnostičnega priročnika) jemljejo v svoje roke pravico definirati, kaj je normalno in kdo trpi za patologijo« (str. 4). Meni, da bi bilo treba na novo ovrednotiti in premisliti vse diagnoze.

> Glede na zgodovino je torej zelo pomembno, da se psihologi, terapevti in zdravniki, ki se ukvarjajo s prevencijo psihopatologije, jasno zavedajo socialnih, etničnih in političnih norm, v katerih koreninijo njihove definicije mentalnega zdravja ali mentalnih bolezni, dobrega psihološkega počutja in patologije. Ob definiranju heteroseksizma in homofobije kot obliki psihopatologije je pomembno premisliti, kaj natančno pravzaprav pomenita izraza in kakšne so politične posledice različnih definicij. (*Ibid.*)

Kitzingerejeva sicer meni, da je psihologija že sama zase heteroseksistična disciplina. Kot taka tudi ne ponuja ustreznih orodij in pripomočkov, s katerimi bi se lahko uprli diskriminacijskim praksam. Od 48 učbenikov za uvod v študij psihologije jih le 20% ne govori o istospolni usmerjenosti kot o spolni deviaciji ali disfunkciji. Lezbijke omenja le četrtina učbenikov. Če je bila v 50. in 60. letih homoseksualnost za psihologe še patologija, pa naj bi psihologija v času napredovala. Kitzingerjeva je skeptična in prepričana, da so vse raziskave verzije ene in iste zgodbe. Prevladovalo naj bi prepričanje, da se z večjim številom raziskav, ki naj bi bile po pravilu vedno superiorne nad tistimi, izvedenimi v preteklosti, psihologija danes bolj adekvatno približuje problemu homoseksualnosti. Kitzingerjeva zavrača to razlago in ponudi svojo, po kateri je psihologija odkrito preganjanje homoseksualnosti iz preteklosti nadomestila z bolj subtilno in zahrbtno obliko: »Namesto prepovedovanja in zatiranja homoseksualnosti psihologija oblikuje in konstruira lezbične in gejevske identitete in politike po svoji podobi« (str. 8). Geji in lezbijke naj bi se od psihologije namreč naučili »govoriti o sebi in o svojih življenjih psihološko, torej v njenem jeziku, in posledično prevzamejo vrednote, na katerih temelji (individualizem, krivda žrtve, depolitizacija in liberalizem)« (*ibid.*). Kot dokaz za razmah psihologizacije gej in lezbične izkušnje Kitzingerjeva navaja dvoje: izjemen porast uporabe terapij v gejevski in lezbični skupnosti in razmah pop-psihologije, ki se kaže v poplavi »self-help« in podobnih kvazi psiholoških knjig. Spodbuditi želi širše razmišljanje, refleksijo o izrazih, ki jih gejevsko in lezbično gibanje uporablja in (morda nekritično) prevzema v svojem boju proti zatiranju, in o širokih implikacijah in posledicah uporabe nekaterih od njih. Različnost razumevanja temeljnih pojmov, ki jo je mogoče zaslediti pri različnih avtorjih, govori v prid smiselnosti tega razmisleka, ki je, kot pravi, uporabno ne glede na to, iz katere pozicije izhaja avtor. Kitzingerjeva se opredeli za radikalni feminizem.

HOMOFOBIJA IN PROBLEMI Z NJO

Homofobija je izraz za sovraštvo, jezo in strah, ki se pojavi v ljudeh, ko so soočeni s homoseksualnostjo. Čeprav je bil izraz zelo primeren in je dobro služil GLB gibanju, pa je prinesel tudi določene negativne posledice. Izraz sam namreč ni političen (kot je to na primer seksizem ali heteroseksizem) ampak v temelju psihološki (fobija: strah, groza). Problem tega termina, kot ga vidi Kitzingerjeva, je v tem, da implicira politično situacijo, v kateri so homoseksualci del družbe tako kot heteroseksualci in je s svojim obstojem ne postavljajo pod vprašaj. Kar je seveda v nasprotju z radikalno lezbično pozicijo, ki sebe dojema kot tisto subverzivno silo, ki lahko transformira družbo kot celoto. Drugi problem izraza homofobija je ta, da je fobija diagnoza. Imenovati koga za pacienta pomeni prestaviti ga iz politične arene v psihološko in s tem poudariti moč institucije, ki lahko to stori. Zgodovinsko gledano lahko posplošimo, da je psihološka literatura nekdaj »bolnega« homoseksualca nadomestila z danes »bolnim« homofobom.

> Psihologjia je sistematično zamenjala politične razlage (v smislu strukturnih, ekonomskih in institucionalnih zatiranj) z osebni razlagami (v smislu temnih globin nezavednega). Ko uporabljamo izraza homofobija ali lezbofobija, kupimo ves ta psihološki scenarij. Določenim posameznikom pripisujemo bolnost, zdi se, da so glede na večino deviantni, ker imajo do nas predsodke. Izraz si sposojamo iz psihologije, ki si je vedno rezervirala pravico odločati o tem, kdo je in kdo ni bolan, in za katero je premik od klasificiranja homoseksualcev v klasificiranje homofobov dosti manjša grožnja, kot bi bil poskus, videti problem v politični perspektivi. (Str. 10.)

Ker pa gre (če rabimo te izraze) za bolnike, je treba z njimi ravnati sočutno, še več: nasilje do homoseksualcev se da v skrajnem primeru opravičevati s tezo, da je obtoženi utrpel napad homofobije, torej je bil zmanjšano prišteven in ni odgovoren za svoja dejanja.

Tretji problem, ki se veže na izraz homofobija, pa je razmah tako imenovane »ponotranjene homofobije«. Tipičen primer tega je, ko se mnogi geji in lezbijke odločijo za terapijo, v kateri poskušajo svojo ponotranjeno homofobijo zdraviti s pomočjo gejevskih in lezbičnih terapevtov. Pozornost se zopet namesto k zatiralcu vrača k žrtvi zatiranja, ki naj v takih terapijah spregleda, kako ohranja vlogo žrtve in svojo socialno izolacijo. Če je problem širši od posameznika, torej rezultat delovanja sistema in okolja, ga je z razpoložljivimi izrazi težko zajeti: »Vsi izrazi (homofobija, nadlegovanje, sovraštvo do homoseksualnih in zločin iz sovraštva) se podobno interpretirajo in berejo, kot nekaj, kar se je zgodilo. Težko jih je brati, na primer, kot nekaj pogosto prisotnega: pomenljivo tišino, odsotnost česa in umik« (str. 11). Heteroseksizem deluje s polno paro tudi takrat, ko ni nobenih dokazov oziroma dogodkov, ki bi pričali o njegovem obstoju. Kitzingerejeva pojasnjuje ravno ta mehanizem »strahovlade«, ki ne potrebuje stalnih fizičnih obračunov, saj se posamezniki prostovoljno, tako rekoč iz svoje lastne volje podrejajo nepisanim zahtevam, v strahu, seveda, pred negativnimi posledicami. Deluje torej perfidno, kot stalna tiha grožnja povzroča, da se posamezniki sami umaknejo v tišino in nevidnost.

Videli smo, da lahko psihološki jezik zagotavlja vir načinov, kako pojmovati izkušnjo istospolno usmerjenih. Kitzingerjeva pojasnjuje, kako je psihologija redefinirala pojme, kot so izbira, moč in svoboda. Iz socialnopolitičnih, kar so v osnovi bili, jih je spremenila v osebne, notranje, psihične fenomene. Moč, na primer, se v tej literaturi kaže kot neka »notranja moč« – je v nas samih, stik z otrokom v sebi, avtentičnost, zavedanje ali bolje vera, da imamo moč... Z vlado, zakoni in institucijami taka moč seveda nima ničesar skupnega. Povedano slikovito: moč je ustaviti neko zatiranje, ne pa globo dihati in se celostno doživljati. Podobno je z izbiro. Izbira znotraj sistema je namreč prevara. Le 1% žensk ima materialne pogoje, da lahko uveljavlja svojo »izbiro«. Deklarativna pravica do izbire, za katero ne stojijo realni pogoji, je brezpredmetna. Zato je v pogojih stalnega in sistematičnega zatiranja boj za deklarativno pravico do »izbire« nesmiselno početje. Tudi »svoboda« je postala psihološki in ne političen fenomen. Govori se o »notranji svobodi« in podobno. Vse take poskuse psihologizacije gejevske in lezbične izkušnje Kitzingerjeva zavrača. Zanimivo je, da vztraja, da morala ni in ne bi smela biti ekskluzivna lastnina politične desnice. Zatiranje je namreč slabo, predsodki in diskriminacija pa bi se morali končati, in to bi morali biti sposobni tudi izreči. Zavzeti bi torej morali moralen odnos do heteroseksizma. Seveda pa je, kot ugotavlja Kitzingerjeva, proti tiraniji besedice »morali« dolgo časa nastopala prav psihologija. »Vprašanje 'Je to prav ali narobe?' je zamenjalo vprašanje: 'Je to zame dobro ali slabo?'« (str. 16).

V sklepu še enkrat poudari problem psihološkega slovarja in osredotočenosti na notranja stanja. Njena teza je, da ne smemo pozabiti, da gre dejansko za problem zatiralcev in ne žrtev. »V publikaciji *Prevencija heteroseksizma in homofobije* bi se morali vsaj vprašati, kako bi te teme obravnavali, če bi se delo imenovalo *Izziv heteroseksualni moči* ali celo *Konec zatiranja gejev in lezbijk*« (str. 17).

ISTOSPOLNO USMERJENI MLADI

Ko so leta 1972 »odkrili« homoseksualnega adolescenta, je bilo v raziskavo vključenih 60 mladih moških, ki so imeli homoseksualne spolne odnose. Ena bistvenih ugotovitev je bila, da ne obstajajo prostori, v katerih bi se lahko mladi homoseksualni ljudje razvijali, zato zahajajo v druge »odprte« prostore, kot so parki, kina, plaže in lokali. Te raziskave ne govorijo o fizičnih tveganjih, ki so povezani s temi prostori, in tudi ne o posledicah in učinkih na razvoj identitet, ki so jih povzročile take okoliščine. »Čeprav gre za poskus, izogniti se patologizaciji, kot smo jo poznali poprej, je podoba, ki jo je ustvarilo poročilo, še vedno podoba odtujenih fantov, ki so nekje na svoji poti do tako imenovane homoseksualne subkulture. Brez družin, brez

odnosov, brez socialnega konteksta je homoseksualni mladostnik čisto drugo bitje kot mlad in urban heteroseksualec« (str. 125). O procesu *coming-out* takrat ni bilo govora. Odstranitev homoseksualnosti z liste psihiatričnih diagnoz leta 1973, razmah virusa HIV v začetku devetdesetih in vedno pogostejši coming-out so vplivali na porast tovrstnih raziskav. Kljub temu pa je celo danes v Severni Ameriki še vedno praktično nemogoče dobiti reprezentativen vzorec mladih v starosti med 10 in 20 letom, ki bi priznali, da jih privlačijo osebe istega spola. V tem poglavju se D'Augelli ukvarja z empiričnimi ugotovitvami o GLB mladih in njihovimi socialnimi konteksti: družinami, vrstniki, šolami in skupnostmi. Poznavanje teh kontekstov je zanj osnova za nadaljnjo razpravo o primarni prevenciji v korist te skupine. Po njegovem mnenju je očitno, da so se raziskave v letih od 1973 do danes precej spremenile. Od leta 1881 adolescentna homoseksualnost ni več obravnavana le kot faza v heteroseksualnem razvoju. Doživi torej nekakšno emancipacijo. Martin, navaja D'Augelli, leta 1982 kot temeljne dileme gejevske mladine opredeli problem »učenja skrivanja«, ki najbolj zaznamuje istospolno usmerjenega mladostnika.

D'Augelli navaja tudi druge raziskave. Hunther in Schaecher opozarjata na socialno izolacijo, nasilje in nadlegovanje, ki so jih deležni istospolno usmerjeni mladi v šolah. »Šole so primarni institucijski kontekti, v katerih domujejo adolescenti,« pravi D'Augelli (str. 127) in nadaljuje: »so tudi kraji, kjer se udejanjajo vrstniške kulturne norme, ki so v adolescenci močno heteroseksistične.«

Ross-Reynolds in Harvey sta leta 1985 ugotovila, da so homoseksualni adolescenti prav v šolah izredno socialno ranljivi in kot taki potrebni posebne pozornosti in zaščite strokovnega kadra.

V družinskih odnosih istospolno usmerjenih mladih sta značilna bodisi pojav predčasnega zapuščanja družin oziroma popolnoma nove družinske vloge ostalih članov družin ob *coming-out*. Pomembno je upoštevati, da nerazkriti mladostniki doživljajo radikalno drugačen razvoj kot tisti, ki so doma razkriti, kakor tudi, da doma sprejeti mladostnik doživlja popolnoma drugačen razvoj kot doma zavrnjeni mladostnik. Kvalitetnih podatkov je pravzaprav malo, zlasti pa primanjkuje longitudinalnih raziskav. Raziskave odraslih, ki proučujejo povezave med diskriminacijo in mentalnim zdravjem, bi morali vpeljati tudi za mlade. »Istospolna erotična usmerjenost bo doživeta, mišljena in izražena na različne načine ne le v različnih starostih, ampak tudi v različnih okoliščinah, ki reflektirajo posameznikovo fizično, kognitivno, čustveno in socialno razvitost v določeni točki njenega ali njegovega življenja« (str. 130). Večina odraslih poroča, da se je moči heteroseksualnega imperativa zavedla takoj, ko ga je poskusila prekršiti. Velikokrat so odločilno vloge igrale tudi izkušnje, ko so posamezniki videli, kako negativno reagira družba na določene homoseksualne posameznike. Tako so anticipirali, kaj bi se, če bi bili razkriti, lahko zgodilo njim. Izhod iz heteroseksualne identitete je, kot pravi v D'Augelli, stresen tako za posameznika kot za družbo. Posebej bi morali biti pozorni in se izogibati t. i. odraslo-centričnega razmišljanja, saj prevečkrat poskušamo razumeti *coming out* mladostnika z dostopno vednostjo o *coming out* odraslih. Štirinajstletnikov *coming out* se popolnoma razlikuje od štirindvajsetletnikovega.

GLAVNI IZVIRI STRESA V ŽIVLJENJU ISTOSPOLNO USMERJENIH MLADIH

Istospolno usmerjeni mladi imajo malo možnosti raziskovati svoje identitete brez težkih tveganj. Ob vsakršnem eksperimentiranju so kulturne sankcije neizprosne. Zaradi izolacije od sebi podobnih in sporočil o sramotnosti homoseksualnih občutkov je zgodnji občutek mnogih homoseksualnih adolescentov prav občutek drugačnosti in različnosti. Ta občutek povzroči, da se začnejo mladostniki bodisi umikati iz družbenega življenja bodisi aktivno igrati heteroseksualno identiteto. Pri tem nastaja vrzel med javno in osebno identiteto. V raziskavi leta 1993 so v ZDA odkrili, da je biti označen in imenovan za

homoseksualca v šoli med mladimi dojeto kot psihološko najhujša oblika verbalnega nadlegovanja (str. 134).

Mladim primanjkuje pisnih virov o istospolni usmerjenosti, hkrati pa jih je preveč sram, da bi se pridružili gejevski skupnosti odraslih, če ta seveda v bližini sploh obstaja. Svojo zaskrbljenost (o sebi in svoji prihodnosti) težko izrazijo, zato so jim toliko bolj v pomoč telefonske linije z nasveti in možnostjo pogovora. Močna prijateljstva se razvijajo počasi, zaznamuje jih namreč stalen strah pred zavrnitvijo. Podatki pričajo, da so ti strahovi pravzaprav realni. Le 12% mladih bi imelo za prijatelja istospolno usmerjeno osebo, kar 89% mladim se spolni odnosi med osebami istega spola gnusijo. Mnogi najstniki tako postanejo odvisni od majhnega števila prijateljstev, zato pa so lahko motnje zelo stresne. Ker je krog ljudi, v katerem se gibljejo, majhen, to še okrepi občutek lastne deviantnosti. Kadar ne obstajajo možnosti za odkrit pogovor, obstaja velika verjetnost, da bodo mladi ponotranjili negativne poglede družbe, kar negativno vpliva na njihovo samopodobo.

Problemi se kažejo na štirih področjih: v šoli (kjer nadlegovanje vpliva na izostajanje, to pa na slabši uspeh, kar se pogosto konča v izpadu iz šole), doma (kjer je pogost beg od doma in posledično mladostniško brezdomstvo), sledijo zapleti in težave z zakonom in končno zloraba substanc, največkrat težave z drogami. Na vse to vpliva tudi podoba prihodnosti, (živeti v družbi kot član stigmatizirane skupine), kot se v heteroseksistični družbi kaže mladim drugačne spolne usmerjenosti.

V sklopu družinskih problemov so največkrat izraženi pomanjkanje družinske podpore (43% staršev na otrokov *coming out* odreagira negativno), ki se kaže tudi v podatku, da je le 11% otrok dobilo pozitiven *feedback* v domačem krogu. Novejše raziskave kažejo kritično stanje na področju izpostavljenosti okužbi z virusom HIV.

»Raziskave kažejo, da so mladi geji in lezbijke pogosto žrtve različnih napadov« (str. 135). Preventiva kritičnih problemov mentalnega zdravja pa poleg virov, namenjenih staršem, govori zlasti o spremembah drugih in njihovih odnosov. Gre za temeljite spremembe v socialnih okoljih istospolno usmerjenih mladih. Prva faza obsega naslovitev problemov in takojšnje poseganje, druga zadeva specifikacijo posebej ogroženih skupin in opis njihovih okoliščin, tretja pa zagotavljanje okoliščin, ki preprečujejo razvoj heteroseksizma.

D'Augelli predlaga naslednje štiri strategije: razvoj afirmativnih storitev (zlasti z izobraževanjem odgovornega osebja), razvoj »varnih prostorov«, integracijo v šolske učne načrte in temeljito prenovo izobraževalnih politik.

Po napovedih bodo v prihodnosti mladi vedno prej delali *coming out* – tako drugod kot tudi v Sloveniji. Jasna zavezanost istospolno usmerjenim mladim in njihovim potrebam je nekakšen *coming out* za institucije. Intervencije so namreč večkrat nujno potrebne, a dokler vlada heteroseksizem, dostikrat niso mogoče. Hitri vlak vedno mlajših, ki bodo v prihodnosti šli skoz predvidljive zgodbe, pa se nezadržno bliža.

SOCIALNA KONSTRUKCIJA AIDSA

V tretjem delu knjige se avtorji ukvarjajo z societalnimi strukturami in družbenimi spremembami. Gre za poskus razumevanja socialne konstrukcije aidsa. Lynda Ames (poglavje Homo-phobia, homo-ignorance, homo-hate: Heterosexism and AIDS) razkriva, kako heteroseksizem pogojuje načine, ki določajo, kako je aids socialno razumljen, znanstveno raziskovan in medicinsko zdravljen. Razkrije in ponudi veliko razlagalnih smeri, ki so tudi v našem prostoru neznane. Izjava ameriškega kongresnika (W. D. B. Bayerja) iz osemdesetih, ko pravi, da »bi moralo izobraževanje in informiranje o aidsu utrjevati heteroseksualno etiko, ki je osnova naše civilizacije«, je tipični primer heteroseksizema (str. 239). V tej izjavi je namreč implicitna predpostavka, da so le heteroseksualni del pozitivne zgodovine in civilizacijskih sil, in seveda tudi teza, da naj bi bila le heteroseksualnost civilizirana.

Heteroseksizem se v povezavi z aidsom

kaže kot nevednost, ignorantsko sovraštvo ali pa preprost strah pred gejevsko seksualnostjo. Vse tri stvari vplivajo na to, kakšni so odzivi posameznikov ali politik na to sicer nediskriminirajočo bolezen. Ko se ti trije elementi – strah, nevednost in sovraštvo – združijo in kombinirajo z ostalimi predsodki in tovrstnimi -izmi (rasizmi itn.), vse skupaj oblikuje okoliščine, ki imajo smrtonosne posledice. Lynda Ames je tri leta delovala na terenu in dokumentirala odzive gejev, birokratov in snovalcev politik, ki so ali pa niso razumeli tega pomembnega ozadja.

Ko je virus leta 1980 izbruhnil, je bil znan kot GRID (*Gay related immune disorder*), mediji pa so ga pospremili z vzdevkom »gejevska kuga«. Da gre zlasti za problem te populacije, je ideja, ki ni bila nikoli čisto opuščena. V Sloveniji še danes govorimo o dveh najbolj rizičnih skupinah: homoseksualcih in narkomanih. Ne-reakcija v ZDA v osemdesetih je bila po mnenju Amesove povezana s splošnim strahom in sovraštvom do gejev. Dokler je bolezen ogrožala le pripadnike te skupine, se je uradnikom zdela povsem nenevarna. Larry Kramer je reakcijo ameriškega sistema oziroma Reaganovo zdravstveno politiko tistega časa nedvoumno označil za »genocid«.

NEVEDNOST

»Sodobna družba je, kar se spolnosti tiče, precej nevedna, čeprav se na splošno zdi, da je kulturno obsedena z njo« (str. 241). Podobno velja tudi za gejevsko seksualnost. Prvi odziv širokih medijev oziroma javnega mnenja na gejevsko seksualnosti je bil, da naj bi bila »čudna, umazana, promiskuitetna in neodgovorna«, sicer pa vse spremlja odpor do opisovanja določenih spolnih odnosov (str. 241). Eden zgodnjih predsodkov, opozarja Amesova, ki vpliva na širjenje bolezni, je tudi, da naj bi bil analni spolni odnos za geje nekako osnoven – kot gejevska varianta »misionarskega položaja«. Brez kakršne koli raziskave, ki bi to utemeljila, je javnost postala obsedena s tem. Precej pozneje se je pokazalo, da je gejevska seksualnost zelo raznolika in v smislu tveganja okužbe s HIV razpeta od zelo nevarnih do nenevarnih praks. Pomembna ugotovitev je bila tudi, da nevarne prakse geografsko sploh niso enakomerno razpršene. Zamuda je v tem primeru terjala veliko življenj. Zanimivo je, da začudenje zbuja tudi kontekst gejevske spolnosti. Da bi geji uporabljali spolnost podobno kot heteroseksualci, to je za izkazovanje ljubezni, ustvarjanje družine in zadovoljitev poželenja, se je zdelo prej nenavadno kot mogoče. Javne kampanje zato zvestobo in ljubezen praviloma spregledajo, geji pa naj »nimajo analnih spolnih odnosov, če pa že, naj nujno uporabijo kondom« (str. 241). Pri tem sploh ni upoštevano dejstvo, da nekateri geji živijo v dolgotrajni monogamni zvezi.

Če je nevednost tipična za javne zdravstvene politike, pa jo v zadnjem času uspešneje razblinjajo filmi kot *Philadelphia*, ki slikajo geje v ljubezenskih razmerjih, v bolečini ob izgubi, v ljubosumju, skratka, podobno kot ostale ljudi, in s tem pridobijo sočutje vsaj dela družbe. Zanimive so izjave zdravnikov, da jim je prav delo z geji odpravilo dosti stereotipov. Kar se tiče lezbijk, je situacija še bolj zapletena. Nevednost je po Amesovi še večja. Po eni strani javni in odgovorni uslužbenci ne razlikujejo med lezbijkami in geji, po drugi strani pa je razširjen neskladen predsodek, da lezbijke ne dobijo aidsa. Amesova trdi, da za lezbijke velja posebna nevidnost, ki bi se jo dalo opisati takole: »na splošno jih ni, če pa so, nimajo spolnih odnosov, če pa jih imajo, niso tvegani« (str. 242). Seveda ob tem ves čas predvidevajo, da te ženske nikoli v življenju niso imele moških spolnih partnerjev, kar je lahko, opozarja Amesova, huda zmota. Lezbijke naj bi tako imele le varne spolne odnose, torej je prevencija, namenjena gejem, zadostna tudi zanje.

Nevarno, a razširjeno prepričanje je, da obstaja ena in edina gejevska skupnost (bela, vplivna), ki lahko sama poskrbi zase. Imela naj bi dovolj virov, talenta, znanja, denarja in časa. Ne le, da lahko poskrbi zase, celo morala bi. Res so bili gejevski aktivisti prvi, ki so začeli izobraževalne programe o aidsu, zastopanje žrtev in organizirano povezovanje. Izraz »varne spolne prakse« so

izumili prav geji (Patton, nav. str. 243). Še zdaleč pa to ne pomeni, da so vsi geji vplivni; večina namreč nima niti priložnosti niti dostopa do skupnosti, ki bi jim lahko pomagala. Posledice stereotipnega prepričanja, da lahko geji dovolj dobro poskrbijo zase in se državi s to skupino ni treba posebej ukvarjati, občutijo revni, pripadniki ne-belih ras, etničnih manjšin in drugih zapostavljenih skupin. Njihovih realnosti sistem ne zajame.

STRAH

Tu lahko govorimo o strahu pred govorom o gejevski spolnosti, ki se pojavlja v javnosti, pri pristojnih uslužbencih in se kaže v izogibanju uporabe vsakodnevnih življenjskih izrazov. Nadomestijo jih sterilizirani, klinični termini. Dokler izobraževalni programi delujejo na ta način, da ne uporabljajo terminologije skupine, ki jo skušajo doseči, delujejo seveda neuspešno. Glavni vzrok smrti, pravi Amesova, še vedno ni aids, ampak je homofobija! Gejevska seksualnost se zdi neodgovorna, analni spolni odnos pa posledično smrtonosen, kar je ponovno poskus redukcije gejevske seksualnosti. Amesova ugotavlja, da se žrtve aidsa delijo v dve skupini: na t. i. »nedolžne« in »krive«. Prvi so hemofiliki, otroci in okuženi s transfuzijo, drugi pa homoseksualci in narkomani. Slednji so simbolno krivi, ne le zase, ampak posredno tudi zato, da so se okužili prvi. Krivda sistema, ki ni zagotovil, da bi krvodajalstvo ustrezno nadzirali, je popolnoma izpuščena. Strah, kot ga utrjujejo mediji, pomeni za žrtve bolezni zlasti umik sočutja. Med geji samimi se strah pred aidsom pojavi v povezavi s strahom pred smrtjo in strahom pred heteroseksizmom, kar povzroča med drugim tudi upad zaupanja v druge. Eden od tipičnih mitov je tudi, da bi se z legalizacijo istospolnih razmerij tovrstne prakse še bolj razširile, skupaj z njimi pa tudi aids. Gre za še en mit s konkretnimi posledicami. Geji ne morejo uporabljati partnerskega zdravstvenega zavarovanja in so tako v primeru bolezni prepuščeni samim sebi, kar jim posebej otežuje življenje. Leta 1987 je 44% vprašanih v Ameriki menilo, da je aids božja kazen za homoseksualnost. To je tipičen primer sovraštva, ki terja direkten odziv. Menim, da bi bila tudi v slovenskem prostoru zelo smiselna raziskava, katere cilj bi bil ugotoviti, kako se slovenska realnost sklada z ugotovitvami ameriške raziskave.

Miha Lobnik